

Доц. др ПЕТАР М. АНЂЕЛКОВИЋ<sup>1</sup>

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ  
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ  
КАТЕДРА ЗА СОЦИОЛОГИЈУ

## САВРЕМЕНО ОБРАЗОВАЊЕ И РЕЛИГИЈСКА НАСТАВА У СРБИЈИ<sup>2</sup>

**АПСТРАКТ.** Питање образовања, опште је познато, јесте веома важно питање за сваку људску заједницу. Ако би се лаковерно препустили алтернативним образовним решењима који нам се тако широкогрудно нуде, уз финансијску помоћ, то значи да одустајемо од својих вредности и традиције којима смо укорењени у тло и породицу народа и због које смо препознатљиви у свету. То значи да лутамо и трагамо за новим идентитетом са мало изгледа да га и нађемо. Јер, позната је поука – народ који није више способан да младима пренесе своје идеале значи да та заједница умире. Српски начети брод, српску шајку кроз теснац мрачне клисуре, између Сциле (препуштању себе великој аждаји – „*златном телету*” или „*тројанском коњу*”) Харибде (усамљености и издвојености) можемо провести, спасти попут Ноја, од претеће опште поплаве, ако се искрено и доследно вратимо својој вери, својим коренима, свом прапочетку – свом светосављу. Верском образовању, у склопу холистичког концепта образовања, а чији акценат је хумано а не техничко образовање (знање=врлина) треба да припадне значајно место.

**КЉУЧНЕ РЕЧИ:** образовање, васпитање, верска настава, идентитет, глобализам.

---

<sup>1</sup> profapetar@gmail.com

<sup>2</sup> Рад је резултат истраживања на пројекту III 47023 Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

*Само мисао једна, која народом овлада и оишћом ѿосијане,  
ѿосијаје койчом сродствија, јединствија, целине.*

С. Милетић, Изабрани чланци

Савремено образовање има суштинску и кључну улогу у друштвеном и индивидуалном развоју. Оно доприноси социјалном, привредном и културном напретку, ширењу вредности, људских и друштвених потенцијала и достигнућа. Опште промене које обликују савремени свет још више истичу значај образовања и његових могућности. образовање се одређује као „апсолутни развојни приоритет” (Мајор, 1996), као неисцрпни извор, скривена ризница људских могућности и „најсигурнији темељ будућности” (Делор, 1996). Нарочито се истиче његова улога у развоју човечанства у правцу мира, благостања, слободе и друштвених једнакости и у развоју укупних потенцијала појединца. Томе су подређене реформе и модернизација образовних система, њихово прилагођавање друштвеним процесима. Обухват читавих генерација образовањем, од раног узраста до прве професије, продужавање трајања школовања, програмска и техничко-технолошка модернизација, демократизација и стално иновирање образовања, само су неки од процеса који одређују развој образовања у свету. С обзиром на дубоку повезаност образовања са друштвеноисторијским наслеђем и друштвенополитичким системом, постоје комплексне везе и односи између образовања и религије. Религија као део духовног и културног наслеђа и утицајан чинилац савременог света, има незаобилазан однос према образовању. У многим земљама, нарочито у земљама у транзицији, преиспитује се однос према религији и религијско образовање се све више уводи у образовни процес. То потврђују и образовни системи балканских земаља који актуелизују проблематику религијског образовања и дају одређене одговоре на верске захтеве. У раду се излажу основне релације између образовања и религије, са тежиштем на приказу актуелних карактеристика референтних образовних система у погледу религијског и религиозног образовања, као и указивање на значај верског образовања као дела једног свеобухватног (холистичког) образовног процеса у глобалном друштву.

У савременом транзиционом периоду, у коме је на делу и реформа образовања, комерцијализацијом система и процеса образовања, при чему новац постаје главни циљ, терминална вредност, а квалитет знања све нижи, деградира се и сама сврха

образовања и васпитања у смислу развоја што потпуније човекове личности. Масовна производња једнодимензионалних, обездуховљених стручњака, послушних поданика и покорних најамних радника, која се посебно, као обавезни задатак, намеће земљама у транзицији, само још више та друштва гура на периферију историје и уводи у нови облик колонијализма, чиме се још више повећавају и продубљују социјалне неједнакости. У име, наводне, више стручности и модернизације образовног процеса врши се системска деградација битних духовно-моралних вредности и пориче темељни образовни идеал: *огіајање шііо йоіі-йуније, свесііране човекове личносііи*, чиме се и напушта једна од највреднијих тековина у европској духовној традицији: *јединсііво смисла, знања и врлине*. Уместо тога долази до масовне производње псеудоспецијалиста без неопходне духовне ширине и моралне подлоге, без људскости – *сііручносіі без душе*. То уједно значи и дефинитивни разлаз са старогчким идеалом (где су ударени темељи европске духовности) о светом тројству: *исііине, доброііе и лејоііе*. Темељне, универзалне људске вредности као што су: пријатељство, љубав, хуманост, достојанство, слобода, поштење, смисао људске егзистенције... потиснуте су у други план, а доминантан друштвени тренд и начин живота постаје бескрупулозност, корупција, отимачина. Стога, изнова се јавља потреба да се у савременој настави укључи и религиозно<sup>3</sup> образовање.

---

## ОДНОС РЕЛИГИЈЕ ПРЕМА ОБРАЗОВАЊУ

Традиционалне религије које имају велики утицај на друштвени и свакодневни живот људи прилагођавају се променама и путевима развоја друштва тежећи да задрже, па и да појачају утицај

<sup>3</sup> У образовном процесу, као уосталом и у односу према религијском феномену, треба правити разлику између религијског образовања (приступа) и религиозног. Религијско образовање подразумева научни приступ и научно-дидактичко образлагање овог феномена (рецимо то је првенствено социолошки приступ). Религиозни приступ је верујући приступ, односно када се овај феномен тумачи и образлаже са позиције верника (теолошки приступ). Такође, у религијском образовању треба се чувати следеће грешке: социолог који тумачи и образлаже религију своја религијска-религиозна опредељења (атеизам или теизам) не сме наметати ученицима, као што и вероучитељ, који је по правилу теиста, такође, теизам не сме ученицима наметати као обавезујући.

на друштвене, културне, политичке и друге процесе, на лични живот, схватања и активности људи. Отуда је разумљиво што настоје да обезбеде непосредан утицај на младе, посебно у оквиру образовања. То чине учешћем у вођењу образовне политике, мењању образовног система, а посебно обезбеђивањем предмета за наставу религије или веронауке у оквиру система образовања, првенствено у основној и средњој школи. Како ће се остваривати овај утицај, па и каква ће бити настава веронауке, зависи од друштвеног положаја религије у друштву, њених догми и организације, али и од других чинилаца који утичу на религиозност и религиозно понашање људи. Ту се преплићу историјско, друштвено и културно наслеђе, актуелни друштвени процеси, индивидуалне и субјективне тежње. Сем интереса верских организација овде се манифестују и одређене националне и културне потребе, па и личне, интимне потребе појединца. Све то показује да савремени утицај религије има друштвена, културна и индивидуална упоришта која се артикулишу у области образовања.

Религија има непосредан додир са образовањем на два начина: (1) као тежња да се кроз укупно васпитање наметне религијски поглед на свет и (2) као тежња да морално васпитање буде прожеато религијским моралним нормама. Изграђивање религијског погледа на свет код младих путем социјализације и васпитања на религијској основи, представља целовито инкорпорирање религијских догми, вредности, активности и норми понашања у васпитни процес, у свакодневни живот и укупно активности младих. У савременом свету, у коме преовладава плурализам мишљења и демократских утицаја, наметање религијског погледа на свет могуће је само у друштвеним заједницама у којима постоји јединство државне и црквене политике. Распрострањенији су односи према којима се религијска уверења намећу парцијално, у одређеним областима живота и у одређеним активностима. Једна од таквих области јесте морално васпитање младих и изграђивање моралних норми и вредности на религијској основи. Према традиционалним схватањима морал и религија су неодвојиви тако што моралне обавезе и права људи произлазе из религијске етике. Међутим, развојем друштва и наметањем научног погледа на свет који у средиште ставља *рајџио*, а не *ејџос*, раздваја се морал од религије, па и морално васпитање од религијског васпитања. Религијско мишљење постаје једно од мишљења у корпусу плуралистичких мишљења која карактеришу савремено друштво. Тиме није изгубило актуелност питање

какав је однос између религије и образовања, између религијске и световне наставе и какав тај однос треба да буде.

Овај однос се може посматрати на два начина: (1) као начин стицања знања о религији и (2) као начин веровања, ширења религије и религиозног понашања. Знања о религији, о религијским феноменима који имају филозофске и научне димензије, обухватају оне садржаје који се могу одредити и истражити научним методама и за чије усвајање није потребно веровање, односно религиозно понашање. Овај приступ полази од тога да је религија важна историјска и друштвена појава која треба да буде што потпуније објашњена у току образовања. Религиозно васпитање које подразумева ширење религиозне културе, веровања, вредновања и понашање у складу са религиозним опредељењем, заправо значи религијску верску наставу са поукама из религије и веронауком као посебним предметом.

Оно може да буде део редовног школског система, али верско образовање може да се остварује и у оквиру цркве или њених васпитних институција, односно посебних верских школа које постоје у свим земљама у којима постоје верске организације. Место, заступљеност и обележја верског образовања зависе од односа између државе и религије, односно верских организација. Уколико је њихов однос неразграничен или поистовећен, онда се јавља доминантан утицај цркве на световни живот. Уколико су ови односи одвојени, засновани на световном карактеру јавних послова, онда се то манифестује у свим областима, па и у образовању.

Посматрано са становишта заступљености религије у образовању, образовни системи се деле у три групе:

- 1) образовни системи земаља у којима је црква одвојена од државе и у којима нема елемената религијског образовања; ту спадају образовни системи земаља грађанске традиције (Француска, САД), као и образовни системи већине бивших и садашњих социјалистичких земаља;
- 2) образовни системи земаља са верском традицијом, који садрже обавезне или изборне програме религијског васпитања (већи број земаља у Европи као и ван Европе);
- 3) образовни системи земаља заснованих на религији у којима је верско образовање саставни део система образовања и културе (исламске земље).

У земљама у којима је однос према религији приватна ствар појединца, у којима „постоји забрана индоктринације религијским активностима”, религијско васпитање није заступљено у образовању. Плурализам верских слобода и слобода савести ограничавају утицај религије на образовање. У њима је утврђен секуларни карактер образовања као један од основних принципа образовне политике. Међутим, и у овим земљама расте интересовање за ову проблематику. Тако се у Француској указује на потребу ширег изучавања религије и стручног усавршавања наставника у овој области. У САД све су гласнији захтеви за увођење религије у државне школе. У Русији се уводе изборни курсеви из историје религије и религије света. Бројна је и група земаља у којима постоје облици религијске наставе укључене у систем образовања. Између њих постоје разлике у обиму, облику и садржају наставе које су условљене религијским и конфесионалним карактеристикама појединих земаља. Највећи утицај на верско васпитање имају ислам и католичанство, што долази до изражаја и на балканским просторима. То се манифестује у свим аспектима образовања, од циљева религијског образовања до начина реализације.

Циљеви образовања који одређују пожељне вредности, обухватају низ захтева везаних за развој појединца и потребе друштва. У њима су садржани захтеви који се односе на духовни развој, културне вредности, па и на религијско васпитање, тамо где оно постоји. Образовање треба да омогући деци да „развијају и стичу моралне вредности, поштују религије, друге расе и културе и начине живота” (В. Британија), да поштују вредности као што су „демократија и људска права, хришћанске и хуманистичке вредности” (Европска димензија образовања), циљ је образовања и „пружање хришћанског и моралног васпитања” (Норвешка), пружање религијског образовања где родитељи и ученици то желе (Пољска). Исламско учење је обавеза сваког муслимана као што је то случај у Саудијској Арабији. Ови примери показују да су циљеви верског васпитања део општих циљева образовања, било да теже хришћанском или исламском васпитању, или да теже верској толеранцији. Подаци о заступљености религије у образовном систему показују да се могу издвојити две групе земаља: једне имају веронауку или религију као обавезан део наставног плана и програма основног и средњег образовања; друге имају религијско образовање, али у оквиру изборне наставе која се реализује кроз изборне наставне активности ученика. У прву

групу спадају Аустрија, Немачка, Енглеска, Норвешка, Шведска и друге земље у којима доминира католичка конфесија, као и државе у којима влада исламска религија, али у тој групи су и неке православне земље – на пример Грчка и Румунија. У другу групу спадају претежно земље у транзицији (Словенија, Чешка, Словачка, Хрватска), али и земље са традицијом у верској настави (Италија, Шпанија, Белгија, Финска). У Немачкој веронаука је традиционално обавезан предмет у основној и средњој школи. Он се реализује у оквиру конфесионалне припадности ученика, а ученици који не желе да похађају наставу из овог предмета имају етику као обавезни предмет. У Аустрији је веронаука такође обавезан предмет у основном и средњем образовању; слично је и у Шведској и Норвешкој. У овим земљама религијска настава је део фундаменталног општег образовања која пружа морално васпитање засновано на хришћанским вредностима појединих конфесија (католичка, протестантска и друге).

У образовању у муслиманским земљама религијска настава је свуда широко заступљена, а само образовање засновано је, пре свега, на верским начелима. Тако нпр. у Саудијској Арабији, у основној и средњој школи постоје предмети ислам и исламска наука са фондом часова од 5 до 12 часова недељно. У Турској је настава из исламске културе и религије обавезан део наставног плана и програма државног образовања, а постоје и посебне верске школе за ширење ислама. Док је задатак исламске религиозне наставе ширење вере, религијска настава у хришћанским земљама тежи да пренесе одређене вредности и да оспособи младе људе да расуђују и поступају у складу са хришћанским начелима. Начела хришћанске вере, милосрђе и солидарност са сиромашним, једнакост жене и мушкарца које је Бог створио, ненасиље, мирољубивост, помирљивост и хришћанска одговорност у свету, чине најважнији садржај ове религијске наставе. Специјални задатак религијске наставе јесте да пробуди бригу и разумевање за друге и да учи да се поштују други начини живота. И у Израелу је широко заступљена религија у образовању. Још у предшколском васпитању изучава се Библија као једна од области знања, у оквиру којих ученици стичу базичне животне вредности; програм основног образовања обухвата и религијско васпитање. Касније, у средњој школи, Библија се изучава у свим разредима, а у вишој средњој школи постоји и предмет Библија и јеврејске студије. Верска настава се заснива на библијском учењу које траје током читавог школовања.

Бивше социјалистичке земље, које су деценијама развијале марксистички концепт образовања, уводе религију у образовни систем или као изборни предмет (Словачка, Чешка, Хрватска), или проширивањем етичког и грађанског васпитања, или увођењем изборних курсева из религије. У Словачкој је уведена религија у основну и средњу школу као изборни предмет. Уведен је, алтернативно, и предмет етика, као изборни предмет за ученике који не похађају религијску наставу. Слично је учињено и у Чешкој где је настава религије, у деветогодишњој основној школи, изборна. Изменама у области образовања из 1991. године у Хрватској је уведена религија као изборни предмет. Дакле, уместо ранијег одбацивања религије и пропагирања атеистичког уверења, истичу се захтеви о неопходности развоја таквог погледа на свет и вредносних оријентација која ће респектовати религиозна и другачија уверења. Изборна настава религије заступљена је у образовању других земаља као што су Шпанија, Италија, Белгија и сл. Шпанија је имала католичку религију као обавезан предмет, али је са реформом система образовања, почетком деведесетих година, он добио статус изборног предмета од предшколског до краја средњошколског образовања, који је школа обавезна да реализује по избору ученика. Ученици који не изаберу ову наставу алтернативно имају наставу из различитих друштвено-културних области. У Италији, у којој је, такође, доминантна католичка црква, религијска настава је изборног карактера у основној и средњој школи, али њу похађа већина ученика. Преласком са обавезне наставе религије на изборну, одговорност за избор наставе пребачена је на ученике, односно родитеље, али то није битно умањило размере и улогу ове наставе.

Поглед на образовање земаља које припадају ширем балканском окружењу показује да већину чине земље у којима постоји заступљеност религије у настави. Било да се ради о државама у којима провладава исламска, католичка, православна или нека друга конфесија, религија има значајно место у овим земљама, у свакодневном животу, у образовању, па и када је реч о утицају на младе. На Балкану, испуњеном историјским, друштвеним, националним и верским противуречностима и разликама, нужно се рефлектују ове разлике и на политичка збивања, културне и образовне процесе. Распад Југославије и стварање самосталних држава и националних система образовања, подстакло је израженије присуство религије у образовању, као и ширење различитих верских и конфесионалних утицаја. То само још више про-

дубљује ионако дубоке разлике, подстиче посебности и искључивости и дугорочно јача изворе међусобних супротности. Према сазнањима о заступљености религије у образовању, када је реч о државама Балкана, могу се издвојити образовни системи са следећим карактеристикама:

а) образовање без религијске наставе (Алданија, Бугарска, Македонија, Србија, Црна Гора); б) образовање са обавезном православном религијском наставом (Грчка, Румунија, Република Српска у БиХ); в) образовање са изборном католичком и исламском религијском наставом (Муслиманско-Хрватска Федерација у БиХ) и г) образовање са изборном католичком религијском наставом (Словенија, Хрватска, Мађарска). Међу њима постоје разлике у погледу обима трајања и садржаја ове наставе, као разлике које извиру из саме основе појединих вера и конфесија. Сем Грчке, која има дуже искуство са овом наставом, у осталим се земљама она налази у почетној фази, чије анализе и истраживања тек треба да уследе.

---

## ОДНОС ОБРАЗОВАЊА ПРЕМА РЕЛИГИЈИ

Поставља се питање какав би однос образовање требало да има према религији, имајући у виду индивидуалне, узрасне и развојне карактеристике ученика и плуралистичке социјалне услове друштвеног развоја. Према једном мишљењу, по коме се ваља залагати за увођење наставе о религији у образовни систем, потребно је обезбедити интердисциплинаран приступ који ће објединити сродне тематске области, са актуелизацијом и еластичнијим избором градива према интересовањима и потребама самих ученика. Предлаже се увођење посебног предмета који би се звао наука о религији, религијска култура, религија и њени споменици или религија и њен значај, чији би програм обухватао најважније аспекте религије, обележја светских религија, и место које она има у култури датог друштва. У расправама поводом реформе школства у Црној Гори истиче се залагање за увођење религијског образовања чији је циљ „разумијевање религије, те у том смислу употпуњавање интелектуалног, психичког, моралног код личности које се формира; афирмација потиснутих духовних и моралних вредности. Наводе се резултати емпиријских истраживања који показују да преко 60% испитаника подржава

увођење веронауке у школе и износе захтеви за обнову духовности у образовању. Начин да се то постигне је увођење посебног, факултативног предмета о религији” (Кујовић, 1997, стр. 67). Сличан став заступа и Ђорђевић. „Лаички заснована школа није компетентна за религиозно васпитање и образовање, које у свакој конфесији има специфичне садржаје и облике, што захтева посебну теолошку стручност. Свима који желе треба омогућити да стекну одређена знања и уверења из верског живота, с тим што би врста наставе (веронаука, катихизис) требало да буде не-обавезна, добровољна и да је излажу квалификовани вероучитељи под руководством цркве и одређене конфесије” (1992, стр. 48). Дакле, иако се указује на потребу верског образовања, оно се оставља ван наставног плана и програма школе. Увођење веронауке у условима секуларизације социјалног живота било би исто толико неумесно као „натурање било ког погледа на свет”, сматра професор Ђимић, и тврди: „Како се не могу наметати религиозни ставови и веровања, остаје могућност и потреба научног проучавања религијског феномена, чијим би се посредством одгонетали властити цивилизацијски и културни корени” (1992, стр. 124). Према овом приступу школа не би смела да занемари сазнања о религији која би била презентирана кроз посебне предмете. „Религија као део опште културе нужно мора постати саставни део васпитања и образовања”, сматра Коковић и тврди: „Она се мора презентирати са интердисциплинарног аспекта науке и живота са аспекта духовног и световног схватања, али њен циљ не може бити веровање, већ сазнање” (1996, стр. 216). То може бити један, али и више предмета који би обухватили теоријске, историјске, антрополошке, етичке, социолошке и друге аспекте религијске проблематике.

Други приступ залаже се за могућност да се у оквиру постојећих предмета у наставном плану и програму изложе садржаји који се односе на религију. Тако се у наставном плану и програму основне и средње школе у Републици Србији, у појединим предметима уводе садржаји везани за религију. У српском језику и књижевности изучавају се митови, митолошке појаве, књижевна дела са религијском тематиком, Библија као књижевно дело. И други предмети, као што су историја, ликовна и музичка култура, садрже елементе религијског образовања, било да пружају информације о развоју религије и цркве, било да приказују дела религијске културе и уметности. Поседно место религија има у програму социологије и филозофије у средњој

школи, где се изучавају облици религијске свести, мит и митологија, монотеистичке религије, однос филозофије и религије, хришћанска филозофија, однос религије и других облика свести итд. Међутим, тиме нису обухваћене све теме и сви релевантни садржаји, нити су постојеће теме целовито и смисаоно повезане са становишта потпунијег упознавања религијске културе и религијског васпитања. Таква решења постоје и у другим наставним плановима и програмима земаља са сличним образовним системом. Однос образовања према религији и место религиозног васпитања зависе од многих друштвених, историјских, националних и других фактора. На то упућују и друштвене промене везане за утицај религије на световни живот, посебно на религиозне активности и религиозна понашања младих. Зато је потребна брижљива анализа ових процеса и њиховог утицаја на усклађивање образовних и религиозних потреба савременог човека.

Не мали број теоретичара, чије је мишљење на крају и превладало и постало званичан став, заступао је становиште да би се веронаука у школи секуларизовала те да би, предлагана као алтернатива, наставни предмет религијске културе био примеренији упознавању ученика с културним, историјским и друштвеним феноменом религије, него конфесионална веронаука. Заговорници ове идеје сматрају да вера као човеков индивидуални однос с трансцендентним, не може бити предмет објективног научног истраживања, па ни педагошког образовања и васпитања, али религија као психолошки и социолошки феномен може. Осим тога, сматрају представници овог становишта, за разлику од конфесионалне веронауке, предмет религијске културе у којем би се компаративно изучавале велике светске религије те њихово значење у развоју културе и друштва, зближио би ученике различитих вероисповести (уместо конфесионалне веронауке која их раздваја) те би, на тај начин, од самог почетка васпитавао младе за живот у космополитском духу, који налази богатство у културним различитостима. Српска православна црква изричито захтева да се тај наставни предмет зове веронаука. На тај захтев држава је тада, предвођена острашћеним „европејцима”, пре свих тадашњим министром просвете Гашом Кнежевићем (који је био изричито против увођења веронауке у школе), да би показала своју великодушност и демократичност лукаво спремила замку у коју је Српска православна црква упала, наиме сложила се начелно са увођењем веронауке у школе али под условом да уче-

ници слободно бирају између, алтернативо – грађанског васпитања или веронауке. Наравно, због дугогодишње атеистичке традиције и односа према цркви, највећи број ученика се опредељивао за грађанско васпитање, мада се данас та ситуација мења у корист веронауке. Теоретичари који преферирају научни поглед на свет предлажу различите називе за овај наставни предмет, а као разлог наводе чињеницу да не постоји у довољној мери развијена општа наука о религији – *Религиологија*, већ се религија проучава у оквиру неких посебних наука као што су: *Филозофија религије*, *Социологија религије*, *Психологија религије*, *Историја религије* и др. У том смислу, у литератури се могу срести различити називи за овај наставни предмет као што су : *Историја религије*, *Основа учења свейских религија*, *Религија* и њени *сјоменици* (у Русији), *Наука и религија*, *Релијиска култура*, *Филозофија и социологија религије*.

---

## ЗАШТО НАМ ЈЕ НЕОПХОДНО ВЕРСКО ОБРАЗОВАЊЕ?

Одговарајући одговор на горе постављено питање захтева најпре одговор на питање шта је то *школа - васијина усџанова*? Школа је место упознавања самога себе, света и природе која нас окружује, она је место стицања најразличитијих знања и искустава. Али, школа није само образовна установа, она је великим својим делом и васпитна установа. *Васијинаваџи* значи *имаџи визију како и на који начин васијинаваџи човека да би формирао исџравни џоџед на свей и у складу с њим деловао*. Поред образовног, школа би требало да води рачуна и о васпитном карактеру који је дужна да пренесе на децу. Сама реч васпитање води порекло од црквенословенске речи *восџиџаџи* (*вос* = изнад, горе; *џиџаџи* = хранити), што у преводу значи хранити некога вишом, небеском храном, одн. хранити га светињом. Образовно-васпитна улога школе мора се темељити на науци Христовој. Када се образовање и васпитање одвоје од науке Христове, не губи се наука Христова, него се губи право васпитање, губе се прави људи. У том случају школа постаје опасна по људе и читаве народе. Нема горе комбинације него када се на школованост накалеми невоспитан карактер. Не каже наш народ узалуд: *нема веће дудале од ученој човека*. Наш свети владика Николај Жички опомиње: *„Лукоџина у вери једној човека изазива неизбежно и џукоџину у каракџеру.*” Младога човека учимо

да говори, хода, пише, правилно се понаша..., а о вери као да га не морамо ништа научити. У школи га учимо свим (*материјалним*) наукама, говоримо да је човек социјално биће – учи социологију, психологију, антропологију..., али мало се говори да је човек и религиозно биће. Међутим, десио се и дешава се парадокс. Људи су изгубили праву веру али задобили много других вера. Човек своју „религиозност” данас манифестује тако што – верује у хороскопе, консултује и позива астрологе, „пита” компјутере, следбеник је различитих секти и религиозних покрета, а све у намери да добије одговор на основно питање: *Ко сам ја као човек?* Углавном, на делу имамо празноверје. Без веронауке смо добили велики број „хибридних” интелектуалаца, „школованих примитиваца” (Б. Јовановић). Веронаука је потребна и стога да млади човек може схватити данашњу цивилизацију која се темељи на европској хришћанској култури (*евројска мисао је, њре свеја, хришћанска мисао*, свидело се то неком или не, она није утемељена на будистичкој, хиндуистичкој или некој другој филозофији, погледу на свет или религији). Осим тога и сама реч култура долази од корена „култ” – а култно значи оно што негујемо, узгајамо, чему се клањамо. Стога је врло важно да се сви запитамо чему се данас клањамо – новцу, знању, идеологијама, предметима и киповима? И, да ли то за нас представља и треба да представља светињу? То је, дакле, наша култура. Од младих људи се тражи да науче шта је и ко је био Галилео Галилеј, како је Ханибал прешао Алпе, шта је рекао Питагора или Протагора. Приказујемо и објашњавамо младом човеку законитости живе и неживе природе – мора знати све о асимилацији и осмози, мора знати какви закони кретања важе у микрокосмосу и макрокосмосу, ко је и шта рекао на пољу књижевности. Тражимо да деца науче напамет многе песмице и песничке мисли без довољног критичког расуђивања... А о Богу, који је *темељ, извор и увр свеја*, не морају знати ама баш ништа. Битно је да знају шта је рекао овај или онај „великан историје”, а то шта је рекао Исус Христ из Назарета, на чему се у својој бити темељи европска цивилизација – није уопште важно. Млади требају знати да је Исус историјска личност, највећа историјска личност која је обележила човекову историју. Богочовек је својом појавом разграничио векове. Млади људи студијски проучавају свакојаке историјске друштвене покрете, буне и револуције, и све се то тумачи из угла различитих наука (социологије, економије...), али са становишта теологије и религије ништа или, а што је још горе, погрешно. Зато је веронаука незамењива и по-

тредна. Разне науке нам указују и говоре о човеку, а да нам, у ствари, нису у стању одговорити на основно питање: *ко је и шта човек?* А какав је поглед на човека, такве су и цивилизација и култура. Вера је човекова највећа моћ, а не немоћ, она је средство којим можемо такнути Бога, Вечност. Веронаука жели омогућити додир човека с Богом да би се човек спасио. *Циљ верској васпитања није, дакле, наука о вери већ васпитање вере/вером.*

---

## ДА ЛИ ЈЕ МОГУЋЕ ВАСПИТАВАТИ ВЕРУ?

Знамо да је вера, пре свега, дар и милост, да је Бог онај који својим Духом подстиче човека да одговори позитивно на Божју реч. Да ли је могуће, онда, посредовати и на неки начин споља водити унутарње и скровито деловање милости у срцу људи? У којем смислу можемо говорити о катехези као васпитању вере? Може ли се вера посредовати педагошким начином? „Васпитање вере” могли бисмо дефинисати као главну одредницу катехезе. О томе нам сведочи и терминологија у веронауочној и црквеној литератури у којој се одомаћио назив за катехезу као „васпитање вере” (или васпитање за веру, или васпитање у вери), или други слични изрази који укључују директан однос према вери: преношење вере, педагогија вере, поучавање вере, итд. О катехези као васпитању вере можемо говорити само у посредном смислу, тј. у оквиру *људских посредовања која моју олакшају, помоћи, ојкљониши пошешкоће у процесу дуђења и расња верскоја сјава*. То посредовање, међутим, остаје увек изван било ког могућег директног уплитања у веру као такву, која је нераскидиво везана уз Божје деловање и слободан човеков одговор. Катехеза представља, стога, помоћно васпитно посредовање у служби неизрецивог сусрета људи с Божјом понудом, која тражи одговор.

На какав одзив може наићи позив на веровање у високо технолошком, потрошачком и прагматичком свету? Допушта ли нам тај амбијент да говоримо о васпитању вере? Савремени менталитет жели приковати пажњу људи, посебно младих, у оквиру овоземаљске стварности, сугеришући им важност вредности: *усїех, ужишак, младосї, новац, лейоша, маїеријална сиїурносї, ефиканосї, конкуренција*. Савремени живот живи се на такав начин да се сва његова стремљења исцрпљују у овоземаљским стварностима, у овоземаљској умишљеној сигурности (*живої је закон*).

Врата људскога здања која нас повезују с трансценденцијом заидана су нашим конформизмом, грехом и лажима. Сви би ми волели да делимо славу са Христом, али је ретко ко спреман да носи и терет крста са Христом. Други изазов хришћанском васпитању произлази из чињенице постојања савремених религиозних кретања. Та присутност идејног и религијског плурализма у којем се наши млади налазе буди у њима питања: Која је религија права? Који Бог је прави? Тај им плурализам, а посебно стога што се он развија и шири на један врло организован начин од стране креатора *Новой Доба*, сугерише да напослетку није ни важно да се схвати која је религија права. Зато они различите хиндуистичке, будистичке и друге религијске и псеудорелигијске учитеље стављају уз раме Исуса Христа. Лако прибегавају у ирационално, траже емотивну сигурност, у честом су искушењу да прибегавају различитим облицима псеудорелигиозности или да искушавају незрела искуства вере. Морална криза која потреса савремену цивилизацију, посебно онај део који себе сматра развијенијим, јесте криза културе, криза духовности, а он је у директној вези са губитком сакралности. Историја (учитељица живота?) често је потврђивала тврдњу да: *сумрак бојова значи и сумрак људи*. Чему води отпадништво од Бога, од своје вере, традиције, у општој пометњи и трагици савремене цивилизације, схватиће и упозораваће, човек горостасног ума, владика Николај, који о томе говори: „После источене крви из иначе бескрвних судова човечанства дошло је, по закону повлачења греха грехом, злочина злочиним, растакање духа. Сви су сасуди културе разбијени у парампарчад. Унакажени лик псеудокултурног човека не показује једну, здраву светлу црту за реконструкцију правилног и истинског лика. Нема довољно суза и речи да се каже или бар исплаче трагика данашњице” (Велимировић, 1994, стр. 154).

Гласови протеста искрених интелектуалаца – родољуба, слажу се у једном: ново школство, које нам тако здушно нуде наши „пријатељи” са Запада, по узору на њихове државне школе, води укидању знања, укидању идентитета, брисању националног идентитета, а подстиче вандализам и насиље, нихилизам и болесне апатије људи који беже у средства за умирење (дрога, алкохол ...). Чини се да се лако може, у реформи образовног система и у новим реформаторима, које тако здушно помажу (не)владине организације финансиране и инструкисане од Запада, препознати Маркузеова идеја „радити против институција радећи у њима”. Свако коме је имало стало до свог народа, до своје нације,

јасно је да и ова најновија реформа, која се наслања на ону претходну, представља убијање просвете на дужи рок, а самим тим и духовне самобитности и самосвојности, као једног од преосталог здравог везивног ткива српске нације. Реч је о новој идеолошкој диверзији, о новој технологији заглупљивања, чија је суштина раздетињавање деце, рашчовечење човека, разарање породице, обезобразовање образовања, како би се, најпре деци а затим и читавом народу, испрао мозак и људи претворили у „зомбије”, једном речју – *расрбљавање Срба*. Уместо да примарни задатак просвете и у новој реформи, за коју се сви слажу да је неопходна, буде афирмација универзалних вредности, нови реформатори је налазе у задатку да мењају карактер нашег народа. У току је дакле, нова револуција „која једе своју децу”. За упозорење и позив на отржењење може нам послужити пример, из не тако давне прошлости. Када је Хитлер дошао на власт у Немачкој, забранио је порнографију и абортус, али је и једно и друго подстицао у Пољској, Украјини, Русији, јер је врло добро знао да је то најбољи начин да народ изнутра сам себе уништи.

Када говоримо о хришћанском, православном васпитању, важно је имати на уму да хришћанство није доктрина, да није довољно проучавати ту реч како бисмо је схватили. *Православље је наслађивање Лојосом*. А за наслађивање важан је пример, важан је подстицај, важан је сапутник на том путу. Јасно је да је Бог, пре свега, Љубав, стога се Он, првенствено, срцем прима и прихвата. Бог може дирнути нечије срце само једном речи, али редовно се догађа да сама реч није довољна како бисмо остварили циљеве нашега верског васпитања. Оно што је далеко речитије и уверљивије јесте снага примера; нарочито пример родитеља, али исто тако и васпитача, и целе хришћанске заједнице. човек, нарочито деца и млади, уче и имитацијом. Истина је да реч у себи носи снагу да расветли, да поучи, да охрабри и као таква она је нужна код сваког васпитања, посебно верског. Дакле, што се тиче самог идентитета (начина *биџи*) вероучитеља, ваља нагласити да није довољно да су они само стручњаци у вери, у религијским и другим наукама већ морају бити у стању да покажу вредности које они живе у првом лицу. Тада је, та реч за њих веродостојна. Јер ако он, као онај који познаје предмет у којем их поучава, није сам открио лепоту и снагу хришћанске поруке, како ће успети уверити у то васпитанике? Вероучитељ говорећи о Богу комуницира са васпитаницима целим својим бићем, са својом појавом, са својим знањем, са својим изборима, својим понашањем, својим на-

чином одношења с ученицима. То значи да нигде као овде не треба потценити важност *односа*, тј. афективно-емотивно-комуникацијско подручје, унутар кога долази до преношења садржаја. Тај је однос предуслов да би се прихватио и садржај који се посредује. Другим речима, ако васпитаници прихватају и воле вероучитеља, волеће и самим тим ће лакше да прихвате садржај који им он посредује.

(Образ)оватељ, посебно вероучитељ, је снажан посредник и онда када тога није свестан. Он говори о Богу и онда када своди религију на „затак”, када суди и просуђује, када дели разред на добре и оне који то нису, када присиљава ученика на послушност и на практиковање вере (нпр. посећивање цркве и похађање црквене катехезе...), када укорава ученике због лошег понашања, када не поштује и вређа она размишљања и уверења ученика која нису у складу с учењем хришћанске вере (нпр. атеистичке или критизерске ставове) итд. И у овим случајевима вероучитељ говори о Богу, иако га не спомиње, али он тада говори о Богу од којега се морамо бранити или га умилостивити добрим понашањем. На тај начин, таквим методама кажњавања и присиљавања, уместо за слободу савести, васпитава се за лицемерје и дволичност. Опште катехетско деловање које је прожето говором који се своди на „мораш” – мора се на веронауку, мора се недељом ићи у цркву, мора се примити причешће – нужно морамо довести у питање. Посредујемо ли на тај начин веру као извора и надахнућа за наш свакодневни живот, место сусрета, заједништва и радости, или можда веру сводимо на досадну и често неразумљиву обавезу која многима постаје терет којег би се са задовољством ослободили. Говор који је усмерен на „мораш” не може да покаже лепоту тога места. *Умесѿо Боѿа који кажњава, који ѿрисиљава, који сѿаваља крсиѿиће колико смо ѿуѿа дили у цркви и на веронауци, ѿрѿеда ѿовориѿи о Боѿу који је сама милина, леѿоѿа, ѿоѿилина, радосѿи, живоѿи...* Уколико наше васпитање не буде успело да у овом видљивом свету приближи невидљивог Бога, тај ће Бог бити далек и незанимљив многим нашим савременицима, посебно младима, на чије су чисте душе посебно усмерене мреже „рибара људских душа”, или ће га пак тражити у неким другим религијама или савременим сектама; а присутност различитих облика религијског, нехришћанског и псеудорелигијског, све је уочљивији у Србији. Последице тог размишљања за наше верско васпитање могле биле да буду следеће: веронаука и васпитање у вери (вером) не иде и не треба да иде првенствено за тим да постигне јед-

ноставно механичко меморисање неких верских формула или пак некритичко приклањање уз неке моралне норме (без претходног промишљања тих садржаја), већ иде за тим да помогне деци и младима да открију пуноћу живота која се може остварити само у заједништву с Богом. Када нам буде јасно „зашто”, моћи ћемо се храбро носити са сваким „како”.

## КА ЗАКЉУЧКУ

Криза растаче и поништава читав низ идејних и идеолошких творевина и вредности: традицију, морал, хуманизам. Прети нам зла коб рашчовечења, губљења људског лика, отимање онога што је темељ наше духовности и националног идентитета – Косова. Настајуће тзв. посткризно друштво, на овим просторима, подразумева и осветљавање хришћанског лика нашег идентитета, али и његово критичко валоризовање. На почетку новог, XXI века, један од кључних фактора националне и духовне идентификације Срба, свакако је и православље – светосавље, а то подразумева обнову духовности и духовних вредности на светосавским темељима. Религија и веровање су, кроз сва времена, били и остаће кључни чиниоци идентитета. Јер, мит о пореклу „који један народ доживљава као свој почетак много говори о његовом најтемељнијем разумевању самог себе” (Бела, 2003, стр. 28). А Срби своје исходиште, свој прапочетак, своју ентелехију, виде у светосављу отелотвореном у косовском опредељењу и видовданској етици.<sup>4</sup> Та свест о заједничком пореклу, утемељена религиозном духовношћу, по мишљењу руског религиозног мислиоца Булгакова, представља живу силу која се може схватити „као самосвест јединственог организма у коју је укључен читав његов претходни живот” (Булгаков, 1991, стр. 82). Савремени човек је данас у немогућности, због греха и духовне слепоће, да препозна и прихвати Божје милосрђе које му се нуди. Управо у то искуство човекове немоћи – да прихвати Љубав, убацује се верско образовање, посебно школска веронаука, која би требало да помогне младом човеку да прогледа, како би могао да се упути, из различитих савремених ситуација смрти – у живот. Из те чиње-

<sup>4</sup> О томе шире у раду Откуда изникосе Срби и по чему, у: Петар Анђелковић, *Српско друштво – без онога јуче шћа смо ми данас*, Косовска Митровица: Филозофски факултет, 2012, стр. 36–57.

нице да је Бог главни протагонист догађања, а да је верско васпитање само помоћ у откривању те свете и величанствене присутности, произлази за васпитаче следећа порука, следећи савет: „Ми смо они који сејемо, али Бог је онај који даје да расте; Божја милост је она која буди веру. Зато нема места за евентуална обесхрабрења која нам, услед потешкоћа остваривања верскога васпитања, понекад прете да нас испуне и освоје, те баце у малодушност и кризу. На нама је да обрадимо земљу, да изаберемо добро семе, да чекамо повољне климатске услове за сетву, али онај који чини да семе расте јесте Бог. И Њему припадају плодови” (Анђелковић, 2008, стр. 217).

Љубав према новцу (среброљубље) и љубав према слави (славољубље), од давнина су два најтиранскија ероса, присутна, у већој или мањој мери, у сваком друштву. Међутим, среброљубље и славољубље никад нису били тако изражени као у транзиционом периоду који сада проживљава/живи Србија. Овакав став према животу опустошио је основну кохезиону супстанцу српске државности и српске духовности. ПравOVERНИ хришћанин хтео би да се супротстави тој субверзији, којом модерни Запад подрива традицију, али је његова моћ да се одупре ослабљена под дејством „модерне културе”. Све силе модерне културе радиле су – и још увек раде! – да га привуку себи, да заволи овај свет, да се препусти његовим „чарима” и да се одвоји од традиције.<sup>5</sup> Велика је одговорност и улога свих оних који су укључени у остваривање циљева и задатака васпитања и образовања. Посебно, није овде реч о куртоазији, најважнија улога у целокупном том процесу припада онима који васпитавају најмлађе, јер у том се узрасту управо гради темељ (добар или рђав) грађевине зване човек („дете је отац човека”), и тада се ствара основа (поуздана или непоуздана) личности, а тај темељ и ту личност касније тешко можемо да променимо. *Дојусџимо зајџо да, црџеђи снаџу на Извору живовџа, омоџуђимо и друџима да џо чине. Не дојусџимо да ми сами, неџрихваџиџељи Еванђеља, џосџанемо џреџрека младима да џреџознају радосџ и исџину џоџа Еванђеља.* Исус је у том погледу био прилично оштар: „Јао вама, учитељи Закона, јер сте однијели кључ спознања! Ви сами не уђосте, а онима који хтедоше уђи запречисте” (Лк, 11,52).

<sup>5</sup> „Не гледајте у прошлост окрените се будућности” поручују нам из многих страних центара моћи, али нажалост, све чешће то чујемо и од наших, високо позиционираних, политичких званичника.

Питање верског (не)образовања је, такође, за сваку друштвену заједницу, њен опстанак и развој, питање од судбоносног значаја. Религија представља корен сваке заједнице, корен преко кога се она увезује са својом прошлошћу и преко кога црпи животне сокове који дају животну снагу за опстанак у времену. Дехристијанизација сваке заједнице неминовно доноси са собом кризу и духа, и друштва уопште. Вера је, са социолошког становишта, корен цивилизације, темељ на коме се гради друштво. Такође, треба подсетити да је хришћанство државотворно а атеизам (као и неке псеудоверске секте) није државотворан. Ако не успоставимо, изнова, право верско васпитање и образовање то значи да смо одустали и од хришћанства, тј. православља и од наше нације. Да смо одустали од својих корена, своје ентелехије, па и „душе наше душе” – Косова.

- 
- ЛИТЕРАТУРА    Анђелковић П. (2008). *Православље и српско друштво њед ововременим изазовима*, Алексинач: Висока школа струковних студија Алексинач.
- Анђелковић П. (2012). *Српско друштво - без онога јуче иша смо ми данас*, Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Алексов, Б. (2004). *Веронаука у Србији*, Ниш: ЈУНИР.
- Бела, Н. Р. (2003). *Појмен завеш*, Београд: ХХ век.
- Булгаков, С. (1991). *Православље*, Нови Сад: Књижевна задруга Новог Сада.
- Велимировић Н. (1994). *О Боју и људима*, Ваљево: Ваљевац.
- Делор, Ж. (1996). *Образовање - скривена ризница*, Београд: Министарство просвете.
- Ђорђевић, Ј. (1992). Морално васпитање, религијско васпитање и школа, Београд: *Насијава и васишишање*, бр. 4-5, 125-142.
- Ђорђевић, Т. (1933). *Најстарија религија*, Београд.
- Живковић, Љ. (1960). *Друштвена наградња*. Загреб: Напријед.
- Ивановић, С. (1998). *Савремено образовање и религија*, Јагодина: Учитељски факултет.
- Ивковић М. (2003). *Социологија образовања*, Књажевац: Нота.
- Иљин, И. (1998). *Пуш духовне обнове*, Београд: Логос.
- Коковић, Д. (1996). *Социологија религије и образовања*, Сомбор: Учитељски факултет, Сомбор.
- Колаковски, К. (1992). *Религија*, Београд: Просвета.

- Кујовић, Д. (1997). *Који облик религијског образовања?*, Подгорица: Васпитање.
- Мандарић, В. (2001). *Културна, одгојна и еванџелизацијска вјеронаука у школи, Кашехеза 1*, Загреб.
- Милетић, С. (1939). *Изабрани чланци*, Нови Сад: Просветно издавачка задруга „Змај”
- Милин, Л. (1984), *Научно ојравдање религије*. Београд: Култура.
- Милошевић З. (2002), *Окултизам - Државна религија*. Брчко: СПЦО.
- Паскал, Б. (1965). *Мисли*, Београд: Култура.
- Поповић, Ј. (1993). *Светосавље као филозофија животоа*, Ваљево: Манастир Ђелије.
- Сандо Д. (2000). Веронаука пред вратима српских школа, *Православље* бр. 810, 62-79, Београд.
- Ћимић, Е. (1992). *Религија и школа*, Београд, Настава и васпитање, 4-5.

PETAR M. ANĐELKOVIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA WITH TEMPORARY HEAD OFFICE  
IN KOSOVSKA MITROVICA, FACULTY OF PHILOSOPHY,  
DEPARTMENT OF SOCIOLOGY

SUMMARY

RELIGIOUS EDUCATION IN HOLISTIC CONCEPT OF EDUCATION AS A  
POSSIBLE ANSWER TO GLOBAL CHALLENGES OF HUMANITY<sup>6</sup>

Figure of humanity, at the beginning of the new millennium, under the influence of globalist monstrous machinery, all prefer negative utopias of Franz Kafka and George Orwell facing with the darkest perspectives of these authors. The crisis dissipates and cancels a series of conceptual and ideological constructs and values: tradition, morality, humanism. The doom of dehumanisation and the loss of the human figure threaten us. In these bad times, in "Time of Snake" educational profession, especially religious education belongs to one of the most important roles in society. What educational and human characteristics should a good teacher of religious education have today? Can we allow ourselves to be weak people and bad teachers in these difficult times? All of this suggests that the call of religious education teacher is determined by the narrow methodological principles of gnoseology, ethical, axiological and deontological principles, which (like Kant's moral imperative) religious educationalist must be guided in their research and human society and its educational mission of prophethood. Transfer of religious knowledge does not go and does not need to go first to achieve simple mechanical formula of memorising religious or uncritical adherence to a social norm (without consideration of the content), but seeks to help children and young people discover the fullness and sense of social life. When we understand the "why" we can boldly deal with any "how." Religious education teacher with his whole being, in appearance, is to testify about what they speak. Education is a lively learning that is not only taught from books, but also from the source of life, and in this case, it is the society in which we live.

Question of education, what is well known, is a very important question for every human community. If one should easily accept alternative educational solutions which are so generously offered, with financial help, that would mean that we give up on all of our values and

<sup>6</sup> Рад је примљен 31. октобра 2013, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 21. децембра 2013.

tradition by which we are recognised in the world. That means that we will wonder around and seek new identity with small chances of finding it. Well known is the message that when people are no longer capable of passing ideals to their youths, the community is dying. We can guide our Serbian damaged ship through dark caves, between Scylla (sacrificing yourself to the great dragon – „golden ox” or „Trojan horse” ), Charybdis (loneliness and separation) like Noah from incoming flood, if we truly and honestly go back to our religion, our roots, our beginnings, our orthodoxy. Religious education in holistic concept whose accent is on humane and not technical education (knowledge=verity) should be given an important place.

KEY WORD: Education, religious education, identity, globalism.